

УДК 368:343.22

С. В. Владимиренко, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ЗАХОДИ БОРОТЬБИ З ПРОТИПРАВНИМИ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИМИ ДІЯННЯМИ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

У статті викладено питання необхідності та ролі страхового захисту у загальноекономічному розвитку людства, у суспільних відносинах в умовах ринкової економіки та мирової фінансової кризи. На підставі зарубіжного досвіду аналізуються заходи боротьби з протиправними суспільно небезпечними діями у сфері страхування.

Ключові слова: страхова діяльність, економічна безпека, кримінальна відповідальність, злочини у сфері страхування.

В певних умовах природного та соціального середовища живе та працює людство, яке у своїй життєдіяльності постійно зіштовхується з впливом та втручанням різноманітних стихійних сил природи, несподіваностями та з випадковостями соціальних та побутових явищ.

Постійно розвиваючись та удосконалюючись, людство пізнає природу, використовуючи природні явища на свою користь, пристосовуючи їх до своїх потреб.

Людство суттєво впливає на природу, на середу свого мешкання. Іноді це втручання добродійне, але здебільшого має негативний вплив на природу. Достатньо згадати забруднення рік та водоймищ промисловими відходами, отруєння повітряної середовища шкідливими викидами, засолення ґрунту внаслідок непродуманої меліорації та проведення зрошувальних каналів, загибель цілих морів, наслідки атомних катастроф, розлив нафти при морських перевезеннях, винищення лісів, обміління рік, вивітрювання ґрунтів, зруйнування озонового шару Землі тощо.

На будь-якій стадії загальноекономічного розвитку людства, при будь-якому способі виробництва, в кожному суспільстві існувало та існує активна суперечність між людиною та природою. Однією з форм виявлення такої суперечності є втручання руйнівних сил природи, у тому числі і викликаних нерациональною діяльністю людини, які завдають шкоду людству, знищуючи матеріальні цінності, переривають процес виробництва, обміну та споживання матеріальних благ, внаслідок чого завдається шкода і економічним відносинам.

Наявні у природі явища: виверження вулканів, землетруси, удари блискавки, шторми, буревії, епізоотії, градобій, зливи, повені, посухи, зсуви тощо приносять лихо та нестатки людству, завдають значну матеріальну шкоду людству, здоров'ю і життю людей, порушують виробничий процес.

Негативні наслідки виникають також і в результаті діяльності людей, яка зумовлює різноманітні, непередбачувані або передбачувані нещасливі випадки, невідворотні згубні події, що виникають у суспільстві. Ці випадки та події можуть бути викликані необачним поведінням з джерелами небезпеки або внаслідок невиконання своїх посадових обов'язків різними категоріями робітників, — пожежі, вибухи, поломки устаткування, транспортні аварії на суші і на морі та інше.

Для зменшення ступеня можливих збитків або їх запобігання, для боротьби з подібними явищами існують попереджуючі заходи, які направлені на усунення можливості виникнення лиха та пригнічування вже наявного лиха, обмеження

його розповсюдження або зменшення його руйнівної сили. Дуже часто ці заходи переплітаються між собою.

Попереджувачими заходами є: укріплення берегів, будівництво дамб, полезахисні насадження, вогнестійке та антисейсмічне будівництво промислових та побутових споруд, належне планування населених пунктів та крупних промислових об'єктів, дотримання протипожежних, ветеринарно-санітарних, агрономічних та інших встановлених правил і приписів та інше.

До заходів пригнічування відносяться робота підрозділів МЧС, ремонт пошкоджених передавальних ліній, гідротехнічних споруд, шляхопроводів тощо.

Однак проведення вказаних заходів хоч і сприяє збереженню матеріальних цінностей від повного знищення, проте не може повністю усунути небезпеку виникнення стихійного лиха або нещасливого випадку, завданого збитку.

У разі настання стихійного лиха або нещасливого випадку, знищення матеріальних цінностей, порушення нормального виробничого процесу, необхідні економічні, у тому числі фінансові заходи, які б дозволяли поновити пошкоджені об'єкти, відшкодувати понесені збитки і створити умови для продовження нормальної господарської діяльності. Для цього потрібні завчасно створені спеціальні як матеріальні засоби, так і грошові кошти.

В будь-якому суспільстві у складі сукупного суспільного продукту передбачається визначена частина, яка резервується для відшкодування можливої шкоди від стихійного лиха або нещасливого випадку. Такий спеціальний резервний фонд називається страховим фондом, який нерозривно пов'язаний з суспільним виробництвом в різних загальноекономічних формаціях та сприяє поновленню виробничих сил, знищених стихійними силами природи або нещасливими випадками [4, 9].

В умовах наявної світової кризи, яка зумовлює реформування економічних, виробничих та суспільних відносин, важливою є страхова діяльність, призначенням якої є захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб [3, 14], який забезпечується на випадок конкретних подій (страхових випадків), перелік яких наведено в діючому законодавстві або визначено в договорах страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [2, 9].

В економіці страхування посідає значне місце та є фактором її стабілізації, засобом розподілу ризиків, задоволення потреб страхувальників, різновидом підприємницької діяльності, метою якої є отримання прибутку, засобом покращення матеріального стану засновників та акціонерів, джерелом інвестицій в економіку держави, видом економічних відносин (з різними характеристиками) щодо формування та використання страхового фонду для відшкодування збитків.

В умовах ринкової економіки та триваючої фінансової кризи вкрай необхідним є страхування, яке розглядається науковцями в призмі природного, історичного, економічного, політичного, соціального, юридичного та міжнародного аспекту [1, 16; 5, 13].

Так, природний аспект страхування характеризує його як засіб збереження матеріального добробуту за настання випадкових непередбачуваних, а також передбачуваних, але не бажаних і таких, яких не можна уникнути, випадків з метою відшкодування заподіяних юридичним та фізичним особам збитків, щоб полегшити їх тягар.

Історичний — як передумова виникнення страхування, зумовлена інтересами громадян або суспільства в цілому, спрямованими на їх забезпечення на випадок настання непередбачуваних або передбачуваних обставин, яких неможливо усунути.

Економічний — як різновид діяльності, в основі якої акумуляція фінансових засобів з метою відшкодування збитків, спричинених настанням шкідливих для здоров'я та матеріального добробуту подій як фізичним, так і юридичним осо-

бам, що створює сприятливі умови для безперервного процесу суспільного відтворення.

Політичний — як захист особистих інтересів громадян, пов'язаний із забезпеченням політичної стабільності у суспільстві.

Соціальний — направлений на захист особистих інтересів громадян і створення умов для забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

Юридичний — як різновид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок страхових фондів, сформованих внаслідок внесення страхових платежів.

Міжнародний — направлений на усунення національних відмінностей у законодавствах різних країн та уніфікації способів захисту інтересів іноземних господарюючих суб'єктів, а також для розробки юридичних норм, які б забезпечили страхувикам наявність достатніх фінансових гарантій.

Наведені аспекти необхідності страхового захисту в ринковій економіці, а тим більше в умовах фінансової кризи зумовлені існуванням в суспільстві страхових відносин, наявністю ризику з урахуванням його випадковості, розумінням небезпечного характеру події, наявністю страхового інтересу учасників страхових відносин, наявністю страхового фонду, створеного за рахунок внесків страхувальників.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку про роль страхування у суспільних відносинах в умовах фінансової кризи та ринкової економіки, яка виражається в забезпеченні стабілізації відтворювального процесу та економічної сталості в суспільстві, оптимізації ресурсів, спрямованих на організацію економічної безпеки; раціоналізації формування та використання коштів, призначених для здійснення соціальних програм; створенні додаткових джерел ресурсів для інвестування в економіку країни.

Водночас в умовах ринкової економіки та фінансової кризи відмічається збільшення економічних злочинів, які постійно видозмінюються, пристосовуючись до змін в економіці, завдаючи шкоди майновим інтересам фізичних та юридичних осіб. Страхова спільнота вкрай стурбована активізацією злочинності у сфері страхування. Збитки українських страхових компаній від афер у страховій сфері збільшуються. Це змушує страховиків вчиняти певні заходи для зменшення власних втрат від дій злочинців та безпідставних втрат. Внаслідок чого страхові компанії застосовують локальні заходи боротьби з цими негативними явищами, які вчиняються уповноваженими особами конкретних страхових компаній (службами безпеки компанії), завданням яких є забезпечення збереження страхового фонду від безпідставних страхових виплат.

Поряд з локальними заходами страхова спільнота вчиняє суспільні заходи, які здійснюються за рахунок усіх або групи страхувальників, а також за рахунок об'єднань страхувальників та призначені для попередження та розкриття злочинів у сфері страхування, тобто працюють на користь усіх страхових компаній або їх частини (наприклад, операторів ринку автострахування тощо).

У відповідності до ст. 13 Закону України "Про страхування", страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм.

Однак ці об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю, оскільки утворюються лише для захисту інтересів своїх членів — страхових компаній та виконання визначених ними програм, у тому числі щодо попередження та розкриття злочинів у сфері страхування.

Суспільні заходи полягають у складанні "чорних списків" неблагонадійних страхувальників та агентів, експертів, лікарів, ремонтних та сервісних служб; створенні єдиних баз даних застрахованого автотранспорту; створенні суспільних організацій по боротьбі зі злочинами у сфері страхування на регіональному, націо-

нальному та міжнародному рівнях; забезпеченні дотримання принципу гласності розкриття злочинів у сфері страхування (тобто розповсюдженні інформації щодо попереджених чи розкритих злочинів у сфері страхування та притягнутих до відповідальності осіб).

Українські страховики та їх об'єднання з метою попередження вчинення протиправних загальнонебезпечних дій у сфері страхування, які набирають обертів, неодноразово зверталися до органів державної податкової служби з проханням надати їм "чорні списки" шахраїв, фіктивних фірм та підприємств-одноденок [6]. Однак, органи державної податкової служби вказані звернення страховиків так і не задовольнили. Це зумовлює необхідність вирішення вказаного питання в законодавчому або виконавчому порядку з метою попередження суспільно небезпечних протиправних діянь у цій сфері, у тому числі і шляхом створення інтернет-сайтів доступних пересічним громадянам для отримання вказаної інформації з метою попередження порушення їх майнових інтересів.

При вчиненні цих суспільних заходів головне місце посідає створення єдиних банків даних по клієнтам та автотранспорту. Однак, значним недоліком цього заходу є розкриття баз даних клієнтів, що зумовлює їх втрату страховими компаніями внаслідок конкуренції у цій сфері. Країнам із розвинутим ринком страхування менш властиві ці недоліки, оскільки внаслідок свого менталітету та свідомості клієнти не зраджують своєму страховику. Тоді як в Україні така проблема існує. В той же час як в ряді європейських країн (Австрії, Великобританії, Греції, Фінляндії, Ісландії, Португалії, Іспанії та Швеції) страхові компанії мають доступ до національних баз обліку власників та користувачів автомобілів, а при проходженні реєстрації автомобілів поліція в обов'язковому порядку вимагає страхові документи. Слід зазначити і те, що в США існує ряд загальнонаціональних баз даних, частина яких за невелику плату може бути доступна будь-якій особі. Через існуючі інтернет-сайти будь-яка особа може направити запит про будь-який автомобіль та отримати інформацію про нього (чи потрапив він в аварії, пожежі, стихійні лиха, коли та за яких обставин змінювалися його власники та реєстрація).

Поряд з вищенаведеними заходами міжнародної практики боротьби зі злочинами у сфері страхування існують і правові заходи, тобто визначені законодавством кримінально-правові норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за злочини у сфері страхування.

У цілому ряді країн Європи Кримінальні кодекси містять кримінально-правові норми, що визначають кримінальну відповідальність за злочини у сфері страхування [7]. Так, у Кримінальному кодексу Болгарії міститься ст. 213, якою встановлено покарання за знищення або псування застрахованого майна.

У Кримінальному кодексі Польщі міститься ст. 298, якою передбачена кримінальна відповідальність особи, яка з метою отримання компенсації за договором страхування створює умови для настання випадку, який є підставою для виплати такої компенсації.

У Кримінальному кодексі Німеччини міститься ст. 265 "Обман з метою отримання підвищеної страховки", якою визначено підпал, як найбільш загальнонебезпечний вид злочину у сфері страхування.

У Кримінальному кодексі Швеції міститься ст. 11 гл. 9, якою встановлено відповідальність за приготування до скоєння шахрайства особою, яка для обману страхового товариства або з іншими шахрайськими намірами спричиняє тілесні пошкодження собі або іншій особі, або завдає шкоди майну, яке належить йому або іншій особі.

У Кримінальному кодексі Австрії міститься ст. 151 "Зловживання страхуванням", якою встановлено покарання за навмисне руйнування або пошкодження застрахованого майна, або за нанесення собі або іншій особі тілесних пошкоджень, або за інше завдання шкоди здоров'ю.

Кримінальна відповідальність за злочини у сфері страхування встановлена і Кримінальним кодексом Китаю, а саме: ст. 183, якою передбачено покарання за злочини, вчинені працівниками страхової компанії, по організації страхового випадку та привласненню страхової виплати, та ст. 198, якою передбачена відповідальність за страхове шахрайство з боку страхувальника.

У США відповідальність за злочини у сфері страхування визначається в штатах, а не федеральним законодавством. Це пояснює різницю у відповідальності у різних штатах. Водночас, для американської системи характерним є наявність поряд з законодавчими нормами діяльності спеціально створених державних органів та суспільних інститутів саморегулювання страхового ринку. Так, в штаті Кентукі законодавчо предписано усім страховим компаніям створювати спеціальні відділи для розгляду шахрайських претензій, які подаються на відшкодування страховикам або службам ремонту.

Законодавчо визначено, що у разі виникнення сумнівів щодо наявності страхового випадку після проведеної експертизи силами страхової компанії або залученими сторонніми експертами виплати не здійснюються, а справа передається до Департаменту страхування цього штату для розслідування. Тоді як у штаті Флорида, в якому шахрайство при пред'явленні страхової претензії є кримінальним злочином, страховики можуть заявляти при наявності будь-яких підозрілих претензій у спеціально створений відділ страхового департаменту цього штату, який займається розслідуванням таких випадків.

Вищенаведені міжнародні заходи боротьби зі злочинами у сфері страхування дуже різноманітні та перевірені багатолітньою практикою, тоді як в Україні кримінальна відповідальність за такі злочини не встановлена чинним Кримінальним кодексом України, а суспільні заходи тільки починають поступово запроваджуватися після проведених форумів страховиків, присвячених розповсюдженню злочинів у сфері страхування.

В російському кримінальному праві також відсутня норма, яка б окремо визначала кримінальну відповідальність за злочини у сфері страхування. Покарання для злочинців-шахраїв у цій сфері у Російській Федерації визначається судами на підставі ст. 159 Кримінального кодексу Російської Федерації, якою встановлено кримінальну відповідальність за шахрайство. Тоді як, окрім шахрайства, в страхуванні вчиняється велика кількість інших злочинів, не пов'язаних із шахрайством.

Враховуючи збільшення обсягів протиправних суспільно-небезпечних діянь у сфері страхування, роль страхування в ринкових відносинах та в умовах фінансової кризи, яка панує в світі та завдала шкоди і економіці України, запровадження кримінальної відповідальності в Україні за злочини у сфері страхування викликано сьогоденням.

Література

1. Кінашук Л. Л. *Страхове право : Підручник*. — К. : Атіка, 2007. — 256 с.
2. *Страхування : Договори, суд, законодавство : Науково-практичний посібник / Укл. Л. Л. Не-скородженя*. — К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2007. — 544 с. — (Серія "Правова допомога").
3. Яворська Т. В. *Страхові послуги : Навч. пос.* — К. : Знання, 2008. — 350 с.
4. Журавлев Ю. М., Секерж І. Г. *Страхование и перестрахование (теория и практика)*. — М. : Изд. центр СО "АНКИЛ", 1993. — 184 с.
5. Безугла В. О., Постіл І. І., Шаповал Л. П. *Страхування : Навч. пос.* — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 582 с.
6. *Бизнес: Преступление в страховой сфере: уже есть, о чем говорит, но пока не известно, как с этим бороться [Електронний ресурс]*. — Режим доступу : www.PDA.BIN.ua
7. *Уголовное законодательство зарубежных стран / Сборник законодательных материалов*. Москва. МГУ. — 2000. — 380 с.

